

MERITĂ SĂ RISTI PENTRU LIBERTATEA MORALA

VLADIMIR TISMĂNEANU

Mircea Mihăieș: De douăzeci de ani de când conversăm, am vorbit aproape exclusiv despre alții, cu excepția unui interviu mai personal din *Ghilotina de scrum*. Avem acum prilejul — și ce prilej! — să ne concentrăm puțin pe tine. Aș vrea să mă ajuti să facem un portret direct sau indirect, bineînțeles intelectual, din care să nu lipsească însă elementele personale. Aș porni chiar de la ceva foarte intim: care e cea mai veche amintire pe care o ai?

Vladimir Tismăneanu: În primul rând, aș spune că, și atunci când vorbim despre alții, tot despre noi vorbim. Dacă dau filmul înapoi, probabil că sunt mai multe amintiri foarte vechi. Una dintre ele este dintr-o vară, la căminul Comitetului Central de pe Aleea Alexandru. Ne obligau să dormim după-masă. Eu uram somnul de după-amiază și stăteam cu ochii deschiși acea oră insuportabilă. Îmi amintesc că imediat după aceea ne apucam să alergăm, să cântăm. Mai erau câțiva copii de care îmi amintesc cu oarecare nostalgie: un băiat pe care îl chema Dan Ființi, nepotul cunoscutului regizor Alexandru Ființi. Tatăl lui, frate cu Ființi, lucra la Comitetul Central. Ai mei nu lucrau la C. C., însă mama a trecut pe acolo o scurtă perioadă, învățându-l limba rusă pe Alexandru Moghioroș și eșuând în această aventură.

Altă amintire vine cam din aceeași perioadă, 1954 spre 1955, cred, când mama pleacă pentru un an de zile la aspiranțură în Uniunea Sovietică. Era medic pediatru, terminase facultatea la Moscova în 1944. Lucrase simultan ca *broadcaster* (crainic, spicheră) la Radio Moscova în limba română, unde citea scrisorile prizonierilor de război către mamele, către familiile din țară. Am văzut că și asta s-a ajuns să i se reproșeze, ca și cum era o crimă să anunți familia că omul iubit este încă în viață. Cumva trebuiau anunțați — s-a întâmplat ca ea să aibă această șansă. După ani de zile era recunoscută de oameni grație vocii.

Îmi amintesc că rămăsesem cu tatăl meu și cu cele două surori. Se ocupau mult de mine. M-am născut în iulie 1951, asta se petrecea în vara lui '54. Mama pleacă și lipsește cel puțin un an. Nu se venea des cu avionul pe atunci. Plecase cu trenul, s-a întors tot cu trenul. Am mers într-o vară la Snagov, la o vilă a Editurii Politice (sau cum se numea atunci.) Cred că era încă editura P.M.R. În '55 își schimbă numele în Editura de Stat pentru Literatură Politică (ESPLP), apoi în Editura Politică, după care încetează să mai existe, odată cu prăbușirea regimului comunist. Îmi amintesc perfect că la vilă era un ceas cu cuc. Eram cu niște prieteni. Tatăl meu înota foarte bine. Copil fiind, învățase să înoate în Nistru. Se născuse la Soroca. Anul trecut, în 2010, am văzut pentru prima dată Cetatea Sorocăi și mi-am imaginat lucrurile pe unde va fi alergat în copilărie. Inota chiar foarte bine deși avea doar brațul stâng, pe cel drept îl pierduse în Spania.

Am intrat în apă, era ca un bazin. Nu știam să înot, aveam trei ani. Am trecut dincolo de mârgea bazinului, în lac. Probabil că m-aș fi înecat, dar m-a salvat tata. Prima amintire care îmi vine în minte acum este relația interesantă cu părintele meu în anii care aveau să urmeze, pe care i-am analizat în *Ghilotina de scrum* și în alte texte. Ceea ce avea să se consume la sfârșitul anilor '60, o ruptură sfâșietoare în fond, momentul ianuarie '69, când Jan Palach s-a autoincendiat la Praga, începuse cu salvarea mea de către tatăl meu din lacul Snagov, în vara anului 1954.

Lacul Snagov avea să apară într-un fel sau altul în imaginarii mele și în imaginarii

politic al Europei de Est. În noiembrie 1956, după ce guvernul legal al Ungariei a fost transferat românilor, respectiv predat guvernului RPR, Imre Nagy și soția, ginerele și fiica, György Lukács și soția sa și celelalte personalități de vârf ale Ungariei au ajuns în domiciliu forțat în vilele de lângă lacul Snagov. Oficial, era vorba de un azil politic ce le fusese acordat. Știm astăzi fără urmă de dubiu că Imre Nagy și camarazii săi nu au cerut niciodată azil politic în România. În 1999 am participat la conferința organizată de Fundația Culturală Română, *Zece ani de la revoluțiile din '89*. S-a încheiat cu un party, la un restaurant folcloric de la Snagov. Ne-am dus cu un vaporăș unde eram împreună cu marele filozof politic francez Claude Lefort. Am vorbit despre destinul lui Imre Nagy și rolul lacului Snagov.

Ultima amintire, legată de același lac, datează din 1973-1974, poate un pic mai devreme. În lac se îneca unul dintre liderii facțiunii anti-sovietice a Partidului Comunist din Grecia, Zisis Zografos, membru al Biroului Politic al P.C. din Grecia, fondator în 1968, în urma rupturii Partidului Comunist din Grecia în două mari facțiuni, a ceea ce s-a numit Partidul Comunist din Grecia Interior. Era pe lacul Snagov, vâslea, a căzut din barcă și asta a fost să fie. A urmat un comunicat în *Scînteia*, înmormântarea în prezența unor membri ai conducerii PCR și ai altor partide așa-zis euro-comuniste.

M.M.: În această primă invocare îți ai pomenit deja părinții, care au făcut, datorită ție, o spectaculoasă carieră publică în România după 1990. Nu auzisem de tatăl tău până nu ai început să devii tu foarte vizibil în România. Știu care sunt motivele pentru care Leonte Tismăneanu / Tisminețchi și alte nume, mai mult sau mai puțin reale, a fost proiectat în prim-plan. Ele țin de o strategie a delegitimării pe care neo-comuniștii mai vechi sau mai noi din România o folosesc în mod grosolan. Dintre foarte multe lucruri aproape de nespus, de neacceptat, de neîndurat care s-au afirmat despre părinții tăi, care au fost cele care te-au atins cu adevărat? Unele sunt, într-adevăr, hilare, dar probabil că altele, prin perversiune, prin amestecul de realitate și minciună merită să le facă credibile, au avut un oarecare efect. Care sunt cele care ți se par de neiertat, având în vedere că e vorba de niște persoane care la acea oră nu mai aveau cum să răspundă infamiilor?

V.T.: A fost o sarabandă a infamiilor. Până prin 2005-2006 erau mai mult sau mai puțin carantinizate în zona marginii, a *gutter-journalismului* — jurnalismul reptilian, cum l-a numit o dată Czesław Miłosz, când se referea la jurnaliștii colaboraționiști cu naziiștii din Polonia, din timpul celui de al Doilea Război Mondial. În ultimii ani ai vieții, mama locuia în Israel. Evident că nu i-am adus totul la cunoștință, dar îmi pot imagina ce trăiește Horia-Roman Patapievici, a cărui mamă este în viață, și aude tot soiul de lucruri. Sunt convins că și mama mea le auzea. Nu le-a discutat cu mine și, de câte ori a avut ocazia, a răspuns prompt și neechivoc diverselor mișeli care se rosteau despre mine. Despre ea, desigur, s-a vorbit mai puțin. S-a scris la un moment dat în *România Mare* că ar fi fost fiica Anei Pauker. Ce poți să răspunzi la așa ceva? Scoți certificatul de naștere și vezi că la mamă scrie Luiza Marcushon și la tată Isidor Marcushon — nici Marcel Pauker, nici Ana Pauker. E singura probă pe care o poți aduce că nu ești fiica Anei Pauker.

M.M.: Iar tu nepotul Anei Pauker!

V.T.: Sigur, aici trebuia să ajungem. S-a spus despre mătușa mea — al cărei "nom

de guerre" în timpul rezistenței franceze a fost Cristina Luca, ea fiind născută Bianca Marcushon — că este fiica lui Vasile Luca. Deci eram simulant și nepotul Anei Pauker și nepotul lui Vasile Luca!

M.M.: Ceea ce era o performanță.

V.T.: Absolut unică! Eram nepotul grupului devierii de dreapta, o deviere pe care o purtam genetic.

M.M.: Poate nu te-au plasat întâmplător acolo, ei fiind moștenitorii devierii de stânga.

V.T.: Încă de la apariția volumului *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, în 1996, au existat o serie de atacuri, dar nimic comparabil cu ce avea să urmeze.

M.M.: E foarte ciudat că marea majoritate a informațiilor care circulă provin de la tine, nu din arhive. Nu aveai nimic de ascuns, așa că le-ai făcut publice. Dar ele sunt rastălmăcite, nu reluate cu bună-credință, răscucite în asemenea fel încât să devină elemente acuzatoare într-un dosar în care tu erai de fapt *on the record*. Vroiai să spui cum stau lucrurile cu adevărat.

V.T.: Mie mi se părea un exercițiu de franchețe să spun exact cine sunt, de unde vin, de ce mi-a revenit mie nu chiar invidiabilă onoare de a conduce Comisia Prezidențială din 2006, ce anume mă califică și ce putea fi pus în discuție. A urmat, evident, falsificarea biografiei mele de către Paul Goma, care a jucat un rol important. M-ai întrebat ce m-a durut. M-a durut, de exemplu, atacul lui Paul Goma, care a fost în corespondență cu mine și stia exact cine erau părinții mei. Știe exact cine erau părinții soției sale: că admirabila Luiza Năvodaru, sora lui Peter Năvodaru, pe care o menționează atât de des în scrierile sale și care s-a purtat minunat cu el, fusese profesora de limbi străine la școala de Securitate. Nu am făcut niciodată și nu fac nici aici o culpă nici Anei Năvodaru, nici lui Paul Goma, din faptul că au avut aceste rude, care s-au comportat admirabil cu Paul în momentul în care a intrat în disidență. Vreau să spun însă că același tip de raționament a fost folosit de Securitate împotriva lui Paul Goma, deci ar fi trebuit să fie vindecat și să nu se lase prins în acest joc.

Acesta ar fi un element. Al doilea element ce m-a intrigat și intristat foarte tare e faptul că persoane calificate ca istorici au participat la perpetuarea acestor mizerii. Voi da două nume: unul este Florin Constantiniu, care după sau în preajma publicării *Raportului* m-a acuzat public în paginile revistei *Dosarele Istoriei*, scriind un articol consonant cu ceea ce scrisese

și Cristian Tudor Popescu chiar cu o zi înainte de discursul din 18 decembrie 2006 al președintelui Traian Băsescu, pe ideea că aș fi un Pavlik al zilelor noastre. Se făcea aluzie la sinistrul personaj Pavlik Morozov, pionierul trădător, modelul delatiunii în pedagogia infernală stalinistă, personajul despre care se spune că până și Stalin ar fi spus "ce șarpe odios!" Ideea de a face din turnătorul propriului său tată modelul absolut i s-a părut până și lui o aberație.

M.M.: E vorba de Florin Constantiniu, autorul *Istoriei sincere a poporului român*. Cuvântul "sincer" trebuie pus în mai multe rânduri de ghilimele.

V.T.: Am scris lucruri frumoase despre ea, sunt pagini care merită reținute. Trebuie să recunosc că m-a interesat mult cartea sa de amintiri, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*. Sunt portrete interesante ale unor istorici importanți, cum ar fi fost Barbu Cămpina, Gheorghe (Georges) Haupt, Tocmai de aceea, venind din partea unui om care a citit clasiicii sovietologiei, care cunoaște tradițiile culturii politice a bolșevismului, era o încălcare a codului profesional. Mi s-a părut că știa foarte bine că în *Raport*, la pagina respectivă, sunt date zeci de nume de persoane care au avut funcții în aparatul ideologic. Nu făcusem nimic în plus față de ce scrisese, de pildă, Pavel Cămpianu în cartea sa, *Ceașescu. Anii numărătorii inverse*, unde da numele celor care au lucrat în aparatul ideologic, în aparatul de Securitate. Evident, ca director adjunct al editurii partidului, și tatăl meu făcuse parte din aceste structuri. Îl denunțam eu, devoalam lucruri care nu erau știute? Am făcut din tatăl meu un personaj central în morfologia comunismului românesc? Nici vorbă de așa ceva. M-a durut acest act.

Mă gândesc și la cazul doamnei Lavinia Betea. Nu e important ce a scris; nici nu știu dacă a scris ceva despre mine și despre comisele. Important e cui a dat vocea fără să taxeze neadevăruri flagrante, făcând, de pildă, un interviu în *Jurnalul național* cu un om care a fost șeful Securității lui Ceaușescu, Ion Stănescu: membru supleant al Comitetului Politic Executiv, șeful departamentului Securității statului, ministru al turismului, prim secretar al comitetului regional de partid Oltenia al PMR în timpul lui Gheorghiu-Dej, trecut prin studii în URSS, avansat în carieră, fiind frate vitreg cu Leontin Sălăjan, ministru al forțelor armate ale României comuniste, sovietizate. El spune că în anii 1962-63, când se pregătea decarația PMR din 1964, Leonte

Tismăneanu era șeful agenturii sovietice din România, pe care a reușit să o dezagreze securitatea la ordinul lui Gheorghiu-Dej.

Deci tatăl meu era principala legătură a ambasadei sovietice în România și artizanul, marele-operator al întregii loji de spionaj sovietic în România! Tatăl meu fusese scos din toate funcțiile în 1958, exclus din partid în februarie 1960, practic un paria din punct de vedere al oricăror legături. Nimeni, cu excepția surorii tatălui meu și a surorii mamei mele, plus unul sau doi prieteni din tinerețe care mai treceau pe la noi, nu ne mai călca pragul casei. Să vii să spui că tatăl meu era șeful celei agenturi, nu Pantiușa, nu colonelul Serghei Nicolau, care a fost șeful contrainformațiilor armatei, nu generalul Ioan Șerb, despre care avea să se afle peste câțiva ani că era spion sovietic, nu Nicolae Militaru, care era șeful garnizoanei militare din București în 1963-64, și despre care se știe cu precizie că era agent sovietic?! Nu, toți acești oameni nu intră în memoria domnului Ion Stănescu. Tatăl meu a făcut această carieră formidabilă postum.

Nu mă miră și nici măcar nu mă deranjează faptul că Ion Stănescu spunea aceste minciuni flagrante. Mă miră și mă deranjează că un om care este cadru universitar, care a publicat o biografie a lui Pătrășcanu, care știe în mare și în detaliu ce a fost istoria subterană a comunismului și istoria ilegalistilor în anii de după al doilea Război Mondial (atât în timpul lui Gheorghiu-Dej cât și în timpul lui Ceaușescu), o persoană care a întâlnit-o pe sora mea într-o vizită în Israel, care mă cunoaște, care mi-a făcut la un moment dat propunerea de a mi se oferi un titlu de Doctor Honoris Causa al unei Universități din Arad, care a făcut interviuri cu mine în *Jurnalul național*, care mă citează în cărțile sale, lasă să treacă netaxată o asemenea enormitate. Cum să nu te deranjeze așa ceva?

M.M.: Ne-am ferit cât am putut în discuțiile noastre anterioare de istorii contrafactuale. Acum însă nu mă pot abține să-ți propun un astfel de mic exercițiu. Ai plecat din România în 1981, la 30 de ani. Ce s-ar fi întâmplat cu tine dacă nu s-ar fi petrecut acest lucru? Cum îți vezi cariera până în 1989? Unde crezi că te-ai fi prins 22 decembrie 1989, având în vedere datele și gândurile pe care le aveai deja de prin anii 1970?

V.T.: M-am gândit și eu adeseori la această absolut posibilă desfășurare a lucrurilor, altfel decât s-au petrecut ele. Am mai spus-o și o voi repeta: dacă am învățat ceva în acest patru sau cinci decenii de reflecții despre istoria politică, morală, filozofică a secolului XX, cel mai frământat și cel mai însănățat consensat de analize scrise ale istoriei umane, este că determinismul e o iluzie. Nimic nu este determinat. Sigur, există determinări genetice, dar și împotriva lor există ingineria genetică. Se pot produce mutații genetice. Poate nu individuale, poate durează foarte mult, dar în orice caz libertatea e mai puternică decât orice formă de constrângere prin necesitate. Așa cred că stau lucrurile și e bine să gândim astfel pentru că altfel ne condamnă la fatalism, la resemnare, la capitulare, la o viziune obscurvoasă despre relația între individ și istorie, în care istoriei îi revine rolul de factorum, iar individul e doar un biet șurub fără semnificație.

Ce s-ar fi putut întâmpla? Cred că eram, de fapt, pe drumul despărțirii definitive de comunism. Mental, acest lucru se întâmplase încă din 1978-79, când ajunsesem la o înțelegere destul de adâncă, cred, a mecanismelor sistemului dincolo de patologiile individuale. Citisem foarte mult despre Stalin și stalinism, Lenin și leninism, Marx și marxism, ca să înțeleg că fenomenul Ceaușescu era mult mai mult decât o simplă excreșcență a unei psihologii deranjate. Sigur că există și acest element, mai cu seamă la nivelul burlescului, al farsei în care eram constrânși să trăim, în jurul dramaturgiei penibile a spectacolelor oficiale în care, vroiai-nu vroiai, erai prins. Lucram ca sociolog într-un laborator

de cercetări sociologice și am scăpat să fac parte dintre cei care agitău acele faimoase plăcuțe, după modelul nord-corean, pentru simplul fapt că am obținut o scutire medicală în care se spunea că, pe motiv de probleme de scolioză sau ce-o fi scris, nu am voie să stau în picioare ore în șir.

Scăpăm, deci, de această umilire, dar important e să nu te gândești doar la propria ta umilire, ci la ce s-ar putea întâmpla.

M.M.: Ai fi trăit în aceeași lume, ai fi fost prieten mai mult sau mai puțin cu aceiași oameni?

V.T.: Da, dar din lumea mea pleau mulți oameni. Cam de prin '74, îi numărăm pe cei care pleacă. Mă gândesc la cazul Floricăi Jebeleanu, care a rămas în România până în 1988 — a lucrat la Muzeul de Istorie al orașului București, a mai ieșit o dată în străinătate, în Franța. Nu a rămas atunci, a venit împreună cu Andrei Vieru în 1988 și au rămas amândoi. Aș fi trăit, probabil, în această mizerie. Florica era un personaj foarte interesat de culisele vieții politice, de labirinturile intrigilor din lumea scriitoricească dar, fundamental, de artă și istoria artei, nefăcând, ca mine, din opțiunile politico-morale o chestiune existențială. În ce mă privește, dacă mă uit la studiile pe care le-am publicat până în 1981 în *Revista de filozofie*, erau punctul cel mai important al acțiunii mele intelectuale, pentru că sunt capitole din teza de doctorat. Semnasem un contract cu Editura Politică, colecția Idei contemporane, pentru teza mea de doctorat, *Revoluție și rațiune critică. Teoria politică a Școlii de la Frankfurt și radicalismul de stânga contemporan*. Teza există, e o teză unică în epocă despre radicalismul de stânga al anilor '60-'70, despre contracultura din Occident ca parte a resurecției marxismului occidental. Au mai existat lucrări despre neo-anarhism, despre noua stângă, dar ca parte a regândirii filozofice a hegelianno-marxismului, după știința mea este singura din acea perioadă.

Din '75 până în 1981 am publicat vreo 4-5 articole în *Contemporanul*, vreo 5-6 studii în *Revista de filozofie*. Teza era anunțată în cea mai bună colecție a vremii. După ce am plecat, nu a mai apărut.

M.M.: Deci ar fi apărut cartea, aveai doctoratul...

V.T.: Nu cred că puteam să intru în sistemul de predare academică.

M.M.: Poate nu în cel politic, dar un post de asistent la universitate...

V.T.: Îmi fusese refuzat de fiecare dată. Acum, în fața cu dosarul meu de Securitate, când văd referatele pe care mi le făcea actualul profesor de la "Spiru Haret", sociologul Ștefan Costea, consilier la Academia de Științe Sociale și Politice, mă îndoiesc că mi s-ar fi oferit atâta încredere să succed mințile tinerei generații în direcția acestui *altfel* de marxism. Mai degrabă mă văd evoluând în direcția unei rupturi explicite cu sistemul și, posibil, dacă intrăm în viitorul contrafactual, în 1983-84, către idei pe care le formulam în recenzia din *Amfiteatru* la cartea lui Constantin Noica, *Povestiri despre om*, în care vorbeam despre revolta singularității împotriva totalității copleșitoare. Cred că se aș fi putut trimite o scrisoare deschisă către conducerea PCR în care să exprim, de pe poziții ale stângii neomarxiste, o critică virulentă a sistemului din România. Probabil aș fi fost chemat, exclusiv din PCR sau forțat să îmi fac autocritica. Nu aș fi făcut-o, și aș fi ajuns tot la plecarea din țară.

M.M.: Marginalizare, deci și, în final, plecare din țară.

V.T.: Aș mai adăuga ceva. Există un câștig în fiecare pierdere. Nu cred că am pierdut anii dintre 1974, când am terminat Facultatea de Filozofie și 1981, când am plecat definitiv din România. Nu cred că sunt anii iroșiți, risipiți, destrămați fără urmă. Am citit enorm, am întâlnit o serie de oameni cu care aveam să rămân prieten pe viață, am continuat anumite prietenii dar, mai ales, am dovedit că nu vreau și nu voi accepta să fiu cooptat de sistem. Dacă doream să fac pactul cu diavolul, să fiu actor

în sistem, aș fi putut. Oricine va deschide *Viitorul social*, revista de sociologie a Academiei de Științe Sociale și Politice, *Contemporanul*, *Revista de filozofie* va vedea foarte clar ce e în prima parte a revistei, ce e în a doua parte etc., și va observa ce înseamnă să faci pactul, să devii ateist științific profesionist. Să scrii la *Era socialistă*, unde nu am publicat un rând în viața mea, la *Știința* etc.

Colegi de ai mei de facultate începeau să își facă o parte, un drum exact în această direcție. E clar că nu m-a interesat să pactizez. Prin "sistem" înțeleg întreaga încrângătură de relații intersubiective, nu numai instituțiile, care pur și simplu îmi repugnau. Mi se păreau de o falsitate îngrozitoare. Se adăugau și dezamăgirile din mediul în care crescusem, faptul că ceea ce îmi pășuse inițial o opțiune normală, chiar inevitabilă, spre partidul comunist și stânga marxistă, devenea din punctul meu de vedere o opțiune tot mai îndoieală.

M.M.: Au urmat zece ani departe de România, cu propria lor istorie, pe care am mai abordat-o. E binecunoscută. În acest moment recapitulativ mă interesează că te-ai întors în România, pentru câteva zile, la începutul lui 1990, după un deceniu. Ce ai regăsit? Cum arăta România? Ce se schimbase? Cum erau oamenii pe care îi știai dinainte? Care au fost oamenii noi care au început să devină relativ importanți pentru tine pe plan uman și, poate, și intelectual? Cum a fost reîntoarcerea? De unde veneai și ce sperai să afli? Cum arătau cele două planete puse, dintr-o dată, alături?

V.T.: Aceste lucruri apar și în *Ghilotina de scrum*. Ați publicat în *Orizont*, în varianta orginară, interviul în dialog cu Nicolae Manolescu, pe care cine vrea îl poate reciti.

M.M.: Era făcut la vald, acum ne privim, cu o privire inevitabil mai detașată, înapoi. Au trecut douăzeci de ani.

V.T.: Dăm filmul înapoi și vedem că eram în plină ascensiune intelectuală în Statele Unite. Deveneam una dintre vocile recunoscute în analiza comunismului, a fascismului, a ideologiilor revoluționare din secolul XX. În 1990 îmi încep cariera la Universitatea Maryland, părăsesc Philadelphia. Din acel moment, cariera mea intelectuală în Statele Unite merge pe drumul pe care îl cunoaștem. În 1992 primesc tenură, în 1995 devin profesor plin ș.a.m.d. Cărțile mele apar la intervale regulate, uneori două pe an, uneori una la doi ani. Există un ritm pe care l-am păstrat, chiar s-a accelerat în ultimii ani în ce privește volumele de autor și volumele coordonate.

Cum mi se părea România? Mă întrebam adeseori dacă doresc să am acest dublu culoar. Modelul meu a fost, în mare măsură, Kolakowski. Plecase din Polonia după 1968, fiind o personalitate, personaj de vârf al culturii

poloneze. Eu plecasem în cel mai bun caz ca un personaj promițător pentru un grup relativ restrâns de oameni, care între timp se afirmaseră puternic în cultura românească. Unii, chiar foarte mulți, erau jurnaliști, scriitori, critici literari. Pe undeva, totul s-a întâmplat fără să plănuiască, a decurs spontan: apropierea de o rețea de sentimente, de valori, de oameni cu care m-am identificat. A urmat conferința din 1991, *Putere și opoziție*, mai devreme fuseseră Piața Universității și vizita în țară din iunie 1990, articole despre Europa de Est scrise pentru mari publicații din Statele Unite, Franța, Germania, intervențiile publice legate de formarea Partidului Alianței Civice, de dezvoltarea societății civile din România. Sunt unul dintre cei mai vechi colaboratori permanenți ai revistei 22. Cred că, dintre cei din 1990, nu am mai rămas decât Andrei Cornea, Rodica Palade și cu mine — poate mă înșel. Revista avea o semnificație extraordinară în momentele respective, ca navă-amiral a flotei societății civile din România. Scriam la *România liberă*.

Am văzut totul ca pe o mare bălăie. Există și un fel de îndârjire pentru că aveam sentimentul că trebuie să facem atunci și repede ceea ce nu făcusem timp de 15-20 de ani. Trebuia să recuperăm intervalul istoric pe care polonezii, ungurii, cehii și slovacii l-au folosit pentru dezvoltarea unei societăți civile vibrante. E la modă astăzi să se neghe rolul societății civile în prăbușirea comunismului. Am scris pe larg despre acest subiect, nu îl vom relua aici. Poate că unii ne-am făcut vinovați. Mă refer în primul rând la paradigma pe care au susținut-o Timothy Garton Ash, Jacques Rupnik sau subsemnatul, pe tema preeminenței societății civile în explicarea prăbușirii comunismului. Poate am exagerat puțin în *Reinventarea politicului* rolul societății civile. Pe de altă parte, cred sincer că fără această societate civilă, schimbările non-violente din Europa de Răsărit și Centrală nu ar fi avut loc așa cum au avut loc. Probabil că sistemul comunist s-ar fi năruit, dar ar fi fost posibil să aibă loc reacții ale nomenclaturii mult diferite de cele pe care le-am văzut în acea perioadă.

A fost și apropierea de o serie de oameni despre care știam foarte multe și pe care îi respectam încă înainte de plecarea din țară. Îmi vine în minte Nicolae Manolescu, cu care am stabilit atunci o relație de solidară prietenie, bazată pe un număr de valori comune, printre care pluralismul, orientarea pro-occidentală, neechivocă, lovinescianismul renăscut. Eram de acum discipol al Monicăi Lovinescu și al lui Virgil Ierunca. Sunt unii care spun că în ultimii ani m-am auto-proclamat un fel de păstrător oficial al memoriei Monicăi Lovinescu și a lui Virgil Ierunca, încercând pe această cale să îmi ridic propria statuie.

Continuare în pagina 6

Urmare din pagina 5

Nimeni și nimic nu i-a împiedicat să facă și ei ceva în memoria celor doi. A te plânge de cei care fac ceva și a le atribui tot felul de intenții malefice nu e o soluție. Există oameni care au fost apropiați de Monica Lovinescu, disidenți, scriitori cunoscuți, care au beneficiat enorm de pe urma emisiunilor ei, deopotrivă în faptul că au devenit mai culti, mai deștepti și mai morali, dar și prin relația interpersonală cu cei doi mari intelectuali critici de la Paris. S-au scurs câțiva ani de la trecerea în neființă a lui Virgil Ierunca și de la cea a Monicăi Lovinescu. Aștept cu nerăbdare textele lor.

Revenind: a avut loc apropierea mea de o serie de personalități intelectuale din România. L-am pomenit pe Nicolae Manolescu, dar sunt mult mai mulți. Treptat, după 1995-1996, se configurează triada care domină relația mea cu România din punct de vedere sentimental, emoțional și intelectual: tu — încă din 1990 —, Mircea Cărtărescu după 1991, și Horia-Roman Patapievici după 1995. Suntem la cincisprezece ani dovedibili de prietenie neclintită, indiferent de lucrurile care s-au spus sau s-au scris despre oricare dintre noi. Nimic nu a zguduit această prietenie.

Pentru mine, deci, lucrurile sunt simple. România este numele a trei prieteni foarte apropiați și al valorilor pe care împreună, în patru, urmându-ne fiecare destinul, chemarea, vocația, am înțeles să le apărăm în planul dezbaterii publice din această țară. Dacă am reușit, ne binemerităm elogiile la 60 de ani! Dacă am eșuat, în orice caz nu ne binemerităm injuriile! Nu voi uita, firește, sentimentele de prietenie și solidaritate care m-au legat în toți acești ani de nenumărați intelectuali de marcă, de la Christina Zarifopol-Illias la Virgil Nemoianu, de la Valeriu Stoica la Ioan T. Morar, de la Sever Voinescu la Cristian Preda, de la Cornel Ungureanu la Adriana Babeți, de la Mihaela Miroiu la Cătălin Avramescu, de la Andrei Cornea la Dorian Branea, de la Radu F. Alexandru la Ioan Stanomir, de la regretatul Mihai Botez la generația tânără a lui Angelo Mitchievici, Cristian Vasile, Bogdan Cristian Iacob, Mihail Neamtu, Cristian Pătrășconiu.

M.M.: Ai refuzat dar ai și acceptat foarte multe dintre ofertele care ți s-au făcut în efortul de construcție instituțională — fie că e vorba de apartenența la varii tipuri de organizații, fie că e vorba de Grupul pentru Dialog Social, Comisia Prezidențială, și așa mai departe. Când crezi că ai avut inspirație acceptând asemenea invitații și când crezi că ai greșit implicându-te în niște lucruri care păreau onorabile și menite să ducă la ceva important pentru binele public? Asta ne preocupă, finalmente: chestiunea abstractă în numele căreia vedem azi cât suntem de terfeliiți. Care ar fi două momente polare, unul în zona pozitivului și altul în zona negativului? Să începem cu cel negativ. Unde crezi că ai greșit dând prea multă încredere unor personaje, situații, evenimente?

V. T.: Cred că ar fi trebuit să-mi expun mult mai puțin propria familie, la Washington, valorilor de vizitatori dintre care mulți s-au dovedit de-a lungul anilor mai mult decât ingrați. Nu am așteptat niciodată grațitudine, nici măcar sub forma unei invitații la cafea, dar măcar să nu fie tradus totul în insultă, injurie, calomnie. S-a întâmplat ca oameni care mi-au călcat pragul casei, pentru care soția mea a întins masa, oameni care au beneficiat din plin de sprijinul pe care li-l puteam da la Washington, capitala politică, diplomatică și, în multe privințe, intelectuală a lumii, să răspundă după ani de zile așa cum au știut ei. Nu pot decât citez celebra formulă — "Numi amintesc să le fi făcut vreun bine. Atunci de ce mă urăsc atât de mult?" Nu e un regret, e o constatare.

În al doilea rând, am crezut foarte mult, în pofida avertismentelor pe care le-am primit de la prietenii apropiați, în sinceritatea unor figuri importante din zona societății civile. Nu e vorba de sinceritatea în raport cu mine, ci cu principiile pe care le afixau. Sunt stupefiat că, după 20 de ani, deschid televizorul aici la

Timișoara și văd invitați pe cine vrei și nu vrei la emisiunea lui Stelian Tănase. Cu Stelian Tănase mă cunosc din 1990. A fost membru al Comisiei Prezidențiale, m-a vizitat la Washington, l-am vizitat și eu la București. Faptul că de patru ani de zile domnul Stelian Tănase nu a găsit de cuviință o dată să mă invite într-o emisiune a sa nu e legat de incapacitatea mea de a vorbi relativ coerent într-o emisiune de televiziune, ci de faptul că dl. Tănase consideră că valorile pe care le susțin nu merită să fie promovate în cadrul emisiunilor sale.

Cu asta, am spus tot ce era de spus legat de posibile dezamăgiri. Dl. Tănase este, pentru mine, o dezamăgire umană, în raport cu propria mea familie, care l-a cunoscut. Am fost lângă dl. Tănase într-o anumită perioadă, tot acesta eram. E cu atât mai interesant cu cât nu văd acest tip de comportament din partea unor oameni care sunt, poate, mult mai influenți decât dl. Tănase în zonele de care este el legat și cu care continuă să mențină relații cât se poate de cordiale. După ani și ani de zile, de pildă, am o relație extrem de cordială cu dna Virginia Gheorghiu — pentru a da un exemplu de persoană neimplicată politic —, care a fost purtător de cuvânt al guvernului Stoloiu în 1991-1992. Lucrează la Banca Europeană de Construcție și Dezvoltare la Londra și suntem în continuare vechi și buni prieteni. Când mă voi întâlni cu guvernatorul Băncii Naționale, Mugur Isărescu, sunt convins că vom avea aceeași relație cordială de odinioară. Cred că dincolo de vicisitudinile unor formule politice, în ultimă instanță perisabile și chiar aleatorii, relațiile interumane trebuie să dureze.

Aceasta ar fi o zonă a dezamăgirilor. Ar mai fi una în legătură cu o disciplină pe care am încercat să o susțin foarte mult în România, cea a științelor politice. Am investit din punct de vedere intelectual în această direcție cum puțini cred că au făcut-o. Ideea de a se înființa o Facultate de Științe Politice la Universitatea din Cluj, s-a născut într-o seară la Andrei Marga acasă, în 1991, când am susținut această idee, am stat de vorbă și am încercat să vedem ce se poate face mai departe. Iată că există o Facultate de Științe Politice la Cluj. Nu m-aș fi așteptat ca din zona unei universități față de care eu nu am dovedit decât deschidere și prietenie să mă trezesc cu profesori întrebându-l public pe Adam Michnik dacă ție ce ticăloși și ce nemernici sunt. S-a invocat inclusiv numele copilului meu.

Iată încă o zonă a dezamăgirilor. N-aș fi așteptat, de pildă, ca o revistă care se numește *Studia politica*, unde am fost invitat să fac parte din colegiul de redacție de către directorul Institutului de Studii Politice din acea perioadă, politologul Ion Barbu, să mă scoată din consiliul de redacție fără ca măcar să îmi trimită o scrisoare, cum se face în mod civilizat, și se mulțumească pentru perioada cât ai servit în consiliul de redacție, și se spune că are loc un proces de reînnoire, că se face un nou colegiu de redacție...

M.M.: E cât se poate de firesc.

V.T.: După septembrie 2001, am urmărit de la distanță, din Washington, ce se petrecea în România, percepțiile din Statele Unite la adresa României, inclusiv apropierea României de NATO și șansele de a fi primită în NATO (lucru care s-a petrecut în 2004). Toate acestea m-au făcut să cred că Ion Iliescu ar fi putut să traverseze el însuși o experiență de învățare politică. Fenomenul învățării politice e cunoscut în politicologie, de la acest concept și de la această premisă am plecat. Nu urmăream absolut niciun interes personal, nu am primit niciun fel de remunerație sau funcție făcând o carte de dialoguri cu Ion Iliescu. Ea avea să apară în martie 2004. În noiembrie-decembrie 2004, Ion Iliescu își încheia funcția publică la conducerea României. Imediat după ședința parlamentului din 18 decembrie 2006, am scris un articol în revista 22 intitulat, cred, *Ion Iliescu și acoții săi*. Am reluat motivele care cred că rămân în picioare. Nu am niciun regret în ce le privește. Cred însă că a fost o judecată insuficient bazată pe informații din

țară.

M.M.: Care ar fi elementele pozitive?

V.T.: Nu am avut dezamăgiri, cred, în pariurile fundamentale în relațiile cu prietenii mei cei mai apropiați. Ceea ce părea imposibil când începem noi discuțiile din *Balul mascat*, când scriam *Vecinii lui Kafka* împreună — intrarea României în NATO și în Uniunea Europeană, lucruri care păreau extrem de dificile, anevoioase, sinuoase în evoluția lor —, s-au petrecut mai repede decât credeam. Din acest punct de vedere, cred că am câștigat pe durată medie pariul făcut pe societatea deschisă împotriva inamicilor ei.

M.M.: Așa vrea să încheiem cu o întrebare care o să sune oarecum școlăresc. Dar eu țin, totuși, să-mi răspunzi la ea. Ce rămâne, de fapt, din viața noastră? Care sunt lucrurile importante, ce lăsam în urmă? Vârsta ta de azi — incredibilă, pentru felul cum arăți și pentru modul neobosit în care te manifesti — reprezintă un moment recapitulativ. Firește că vei mai scrie multe cărți, vei mai ține multe conferințe și cursuri, vei mai avea polemici ș.a.m.d. Profit însă de vârsta rotundă pe care ai împlinit-o pe 4 iulie pentru a te ruga să faci o mică sinteză. Ai deja în spate o enormă experiență a relațiilor umane. Ce contează și ce rămâne?

V.T.: Contează, în primul rând, să rămâi fidel unui număr de valori ca, atunci când ajungi la ceasul unei reglări de socoteli cu propria conștiință, să știi că nu ai motive să roșești. Dacă te uiți în ochii copilului tău, să nu te

jenezi de lucrurile pe care le-ai făcut. Să știi că banii pot să cumpere orice, dar nu pot cumpăra moralitatea. Că este mult mai important să fii curat din punct de vedere moral decât să ai un cont în bancă, oricât ar fi el de substanțial. Nicio valoare din cele în care crezi nu se va afirma singură, fără ca noi să riscăm ceva, de o manieră sau alta. Uneori preferăm să ignorăm pericolele cu care ne întâlnim, cum mi s-a întâmplat mie să ignor multe pericole (pe care unii preferă să le minimalizeze) generate de acceptarea poziției de președinte al Comisiei de Analiză a Comunismului. Indiferent de ce vor să creadă unii și alții, nu a fost o poziție comodă. Nu aștept aplauzele sau compasiunea nimănui. Am făcut-o pentru că am crezut în acest lucru și, spre deosebire de atâția cinici care se deghizează în romantici și romantici care pozează în cinici, eu nu sunt nici cinic, nici romantic. Am o doză de idealism etic la care refuz să renunț.

Cred sincer că valorile au o viață a lor, dar aceasta e mereu întărită, potentată, fortificată de intervențiile noastre subiective. Rămâne faptul că libertatea este de neasfixiat, că pentru libertate morală merită să riști, că nu e important numai să faci bine, ci și să știi să nu faci rău. Iar când ești ispitit de diversesele forțe demonice să faci rău, să știi să rezisti acestor chemări.

Interviu realizat de
MIRCEA MIHĂIEȘ

SIGHET. ȘCOALA DE VARĂ 2011

Fundația Academia Civică a organizat, în perioada 11-18 iulie, la Memorialul de la Sighet, cea de-a XIV-a ediție a Școlii de Vară, la cursurile căreia au participat circa 70 de elevi și 50 de profesori. Programul din acest an a beneficiat de colaborarea Fundației Konrad Adenauer și a Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, precum și de sprijinul Institutului Polonez și al Ambasadei Franței. Au susținut comunicări istorice, politologice, sociologice, antropologice, scriitori, jurnaliști din Franța, Germania, Republica Moldova, Polonia, SUA și România: Hans Bergel (*Rezistență și literatură*), Stéphane Courtois (*Lagăre de concentrare, Jagăre de exterminare*), Bernard Bruneteau (*Definiția conceptului de "genocid"*), Alexandru Zub (*Istorici români în închisorile comuniste*), Vasile Matei, Mariana Tăranu, Elena Siupiu, Ion Varta, Gheorghe Mărzenco, Dumitru Șandru (teme privind deportările, genocidul, etnocidul și rezistența din Basarabia și Bucovina), Anneli Ute Gabanyi, Hannelore Baier, Doru Radosav (despre deportarea germanilor în URSS), Smaranda Vultur, Miodrag Milin, Viorel Marineasa (deportările în Bărăgan), Vartan Arachelian (*Bolșevizarea comunității armene din România*), Aleksander Hall (*Rolul Bisericii Catolice în lupta împotriva comunismului în Polonia*), Teodor Mărieș (*Despre dosarele Revoluției*), Helmut Müller-Enbergs, Hubertus Knabe (dislocările forțate, prelucrarea trecutului recent în RDG), Dragoș Petrescu, Monica Ciobanu, Cristina Petrescu (*Comunismul românesc: lustrare, reconciliere, memorie*).

Manifestările au fost întregite de prezentarea expoziției *Rusalile Negre: deportarea în Bărăgan*; a filmelor *Scriitori în vizorul Securității* (Helmuth Frauendorfer) și *Amfiteatre și închisori* (Nicolae Mărgineanu); a teatrului radiofonic *Deportați în Siberia* (Ion Costin Manoliu, Petru Hadărcă); a recitalului *Poezia după gratii* (Maria Ploae); a performanțelor artiștilor Lia și Dan Perjovschii.

Amfitrioni-moderatori: Ana Blandiana și Romulus Rusan.

LECTIA DE EXORCISM

MIRCEA MIHĂIEȘ

Pentru a-l defini pe Vladimir Tismăneanu e suficientă o singură întrebare: cum ar arăta și care ar fi nivelul studiilor politice din România, fără influența lui decisivă? Când a revenit în țară, pentru câteva zile, la începutul lui 1990, era în plină afirmare: cărțile i se tipăreau la marile edituri academice americane și britanice, începeu activitatea universitară la una din prestigioasele instituții din Statele Unite, era o vedetă a congreselor internaționale, îl cunoșteau și îi cunoștea pe toți oamenii importanți ai domeniului. Ce te frapa din prima clipă era plăcerea de a aduna persoane despre care știa că se aseamănă, de a-i pune în valoare pe cei merituosi — fie că-i erau amici sau inamici — și de a-i conecta la dezbaterea de mare înținută din lumea academică anglo-saxonă.

Nu cred că există vreun intelectual cu nume din România acestui moment (politolog sau eseist) care să nu fi beneficiat măcar de o recomandare scrisă din partea lui Vladimir Tismăneanu. Sute de intelectuali români, în formare sau deja formați, s-au folosit de prestigiul lui pentru a face rost de burse, a participa la conferințe sau pentru a li se publica în străinătate cărți. A inițiat, în Statele Unite și în România, publicații de specialitate, a înființat instituții și a organizat conferințe și simpozioane de înalt nivel științific. Un astfel de personaj, într-o lume normală, ar fi hrănit, după modelul grecesc, în pritanu. În schimb, în țara de origine i se aplică un tratament de exterminare: în timp ce în mediile intelectuale internaționale e primit ca o vedetă, în România e ținta denigrărilor, atacurilor și injuriilor cuasi-unanime. Iar cei care-l înjură mai abtîr sună, firește, cei care au profitat, într-un fel sau altul, de ajutorul său.

Într-un calendar al infamiilor din perioada postcomunismului românesc, anul 2006 reprezintă un reper. Nu că Tismăneanu n-ar fi fost calomniat, batjocorit, amenințat cu moartea și până atunci. Dar în intervalul începând cu 1990 și până în acel moment inamicii erau vizibili: foștii activiști, securiștii, complicii nomenclaturii, naționaliștii și turnătorii au identificat în Vladimir Tismăneanu un dușman ireductibil și l-au atacat cu frenezie. Perdanții ai istoriei, își imaginau că adevărurile spuse și scrise de el pot fi anihilate prin potopuri de sudalmi și avertismente că va fi exterminat fizic. Treptat, și-au redus zelul denigrator, oarecum resemnați că au pierdut partida. Numirea lui Vladimir Tismăneanu în fruntea Comisiei prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România a relansat, însă, cu o furie inimaginabilă, aversiunea împotriva unui intelectual strălucit care avea o singură vină: că se încăpățănă să spună, cu orice risc, adevărul.

Fenomenu depășește granițele politicului, sociologicului și psihologicului, pătrunzând adânc în psihiatrie. Incurajați de ura viscerală arătată de personaje care până atunci juceră (e drept, cu moderație) partitura anti-comunistă, zona nefrecvențabilă, de tip "România Mare", a dezlănțuit o campanie care n-a încetat nici în clipa de față. Frustrați, individoși, resentimentari, mulți dintre cei cărora îi datorează lui Vladimir Tismăneanu nu doar bruma de prestigiu, ci și carierele profesionale, s-au înscris într-un război al denigrării fără precedent. Ce nu-i pot ierta ei lui Vladimir Tismăneanu e neobositul angajament

democratic, liberal și anticomunist. Obișnuiți să navigheze în apele tulburi ale unei tranziții în care diferențele dintre dreapta și stânga sunt estomate de participarea la aceleași coterii și aranjamente ce se interferează primejios cu sfera politicului, ei văd în Tismăneanu un pericol ireductibil. Ceea ce el chiar este pentru dușmanii societății deschise și pentru inamicii modernizării.

Departate de a se domoli cu trecerea vremii, atacurile împotriva lui Vladimir Tismăneanu sunt parte dintr-un proces de asasinare ritualică în care vei descoperi, șocat, indivizi pe care nu ăria să-i unească nimic. Iată că-i unește rachiuna împotriva unui intelectual de clasă și a ideilor susținute cu fervoare de acesta. De la perdanții vechii nomenclaturi, la profitorii nomenclaturii post-comuniste, de la naționaliști și anti-semiti, la jurnaliștii cu pretenții de guru infailibili, de la rivalii închipuiți, cu pseudo-contribuții eseistico-urechiste la dezbaterea ideologică ale vremii, la plagiatorii impenitenți și nulițați cu ifose, o întregă pleiadă a resentimentului a găsit în Vladimir Tismăneanu ținta unificatoare.

E, într-adevăr, uluitor să-i vezi de aceeași parte a baricadei pe-un naționalist primitiv precum Vadim Tudor, o intelectuală cu pretenții de aristocrație intelectuală, dar cu operă științifică precară, precum Zoe Petre, pe realizatori de televiziune precum Stelian Tănase, politruci ratați de genul Emil Constantinescu, dar și o nouă generație de indivizi ieșiți din incubatoarele comunismului de după căderea lui Ceaușescu. Nu lipesc, din nefericire, și unii prieteni cărora Vladimir Tismăneanu le-a făcut numai bine. Având fiere în loc de creier și invidie în loc de rațiune, ei alcătuiesc o conjurație în care intră, la grămadă, și liderii politici, mai vechi și mai noi, care mărășăluiesc sub steagul roșu al neo-comunismului, de la Ion Iliescu la Victor Ponta și la neofitul Crin Antonescu, precum și armata anonimă și veninoasă a bloggerilor și "comentatorilor" specializați în uciderea în efegie a personajelor publice neconvenabile.

Cine mai e, în acest tablou sinistru, alături de Vladimir Tismăneanu? Pe lângă un mic grup de prieteni (de la H.-R. Patapievici, Mircea Cărtărescu, Ioan T. Morar, Valeriu Stoica, la tinerii cercetători Cristian Vasile, Mihail Neamtu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, Bogdan Cristian Iacob, care i-au stat aproape în furtunoșii ani pe care ne-a fost dat să-i străbatem), de partea lui se află un aliat invincibil: adevărul. De aici provine, din patosul adevărului și din dorința fierbinte de a rosti frazele necesare, fascinația pe care o exercită — sunt convins: chiar și asupra adversarilor — Vladimir Tismăneanu. Cărțile sale, de la *Mizeria utopiei* la *Stalinism pentru eternitate* și, cu siguranță, volumul care va apărea în 2012 la University of California Press, *Diavolul în istorie*, sunt scrise în numele valorilor supreme, adevărul și libertatea, în care prea mulți dintre cei care-l dușmănesc pe Tismăneanu văd primejdierea planurilor care-i animă, de la îmbogățirea sete de putere, și de la ascunderea crimelor trecutului la incapacitatea de a accepta că România nu e blestemată să fie la nesfârșit o țară a abuzurilor, minciunii și inapoiării.

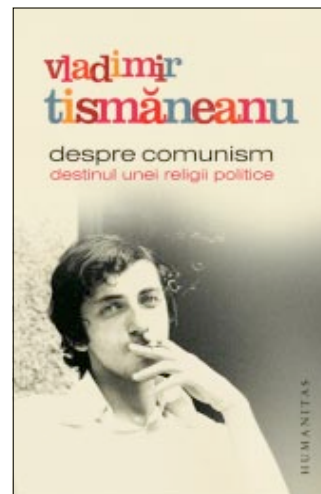
La împlinirea unei vârste solare, Vladimir Tismăneanu nu putea să le dea inamicilor o replică mai potrivită (și imparabilă) decât volumul de eseuri *Despre*

comunism. Destinul unei religii politice. El vine în seria de studii dedicate, începând cu anii '80, comunismului românesc și internațional, perceput de autor ca una din cele două mari maladii spirituale ale veacului trecut. Mai radicale ca demersurile anterioare — analitice, sintetice ori informative —, textele adunate sub un titlu comun sunt, pur și simplu, documente care denunță o deviație malignă a spiritului uman. Într-un anumit sens, ele ar putea constitui anexe la scrierea-reper, *Stalinism pentru eternitate*, dar, pe de altă parte, de pe un versant mai abrupt, ne fac martorii unei deconstrucții implacabile: "Comunismul a fost o formă de resentiment. A fost un fundamentalism politic modern, un angajament într-un proiect politic absolut. [...] Totalitarismul comunist ca organizare socială, politică, culturală, economică este caracterizat prin trei elemente. În primul rând, prin refuzul memoriei. Aversiunea, ostilitatea față de memorie îl face mnemofob. El acționează, prin toate instituțiile sale, pentru distrugerea memoriei. În al doilea rând, este o organizare care urmărește și distruge valorilor, și în acest sens e și axiofob. Și, nu în ultimul rând, el detestă spiritul, deci este o organizare de tip noofobic." Aceste însușiri incontestabile, care dovedesc esența demoniacă a comunismului, continuă să aibă o incredibilă trecere în mediile universitare și în rândul unor tineri intelectuali în mîntea cărora teribilismul ideologic și cinismul fac ravagii.

Despre comunism e construită în așa fel încât să fie și o simptomatologie, și o anatomie. Perspectiva teoretică, admirabil ilustrată în capitole precum "Despre comunism: o religie seculară", "Ce a fost și încă este comunismul", "Stalinismul în Europa de Est", "Ce a fost comunismul național?", "Sfârșitul leninismului și viitorul valorilor liberale", reprezintă forme de atac asupra marii iluzii care a smintit, vreme de atâtea decenii, minți inteligente, seduse de minciuna egalitarismului, a libertății nețărnuite și a fraternității impuse cu forța armelor.

În celelalte două segmente ale cărții, *Agonii* și *Repere*, Vladimir Tismăneanu ilustrează, într-o modalitate cuasi-romanescă, o sumă de cazuri întru totul grăitoare pentru decăderea ființei umane atunci când s-a lăsat impregnată de demonismul bolșevic sau, dimpotrivă, de cazuri de eroism ale unor intelectuali care-au reușit să se salveze din ghearele "religiei seculare." Un caz straniu, uimitor și repulsiv în același timp, îl reprezintă cel al lui Mirel Costea, membru al înaltei nomenclaturi comuniste care a fost împins, dintr-un amestec de bravură și lașitate, la sinucidere. Într-o narațiune care l-ar fi făcut gelos și pe Danilo Kis, autorul ne invită într-o călătorie prin bolgiile unui univers detracat, dominat de suspiciune, ură, gelozie, vîndetă și crimă.

Mirel Costea (pe numele lui real Natan Zeider) era cumnatul unui personaj cu multă influență în stratosferele comunismului românesc, Emil Calmanovici. Pion devotat al primei perioade staliniste, Calmanovici înțelegea treptat natura demoniacă a bolșevismului și încearcă să se elibereze de ea. Ajunge la greva foamei și moare, în martie 1956, considerând că a fost trimis la închisoare pe nedrept. Mirel Costea deține o funcție de important covârșitoare. Era șeful Sectorului de Verificare a Cadrelor, organism direct subordonat CC

VLADIMIR TISMĂNEANU
DESPRE COMUNISM. Destinul unei religii politice
Editura Humanitas, 2011, 295 p.

al partidului. Apropiat al lui Emil Bodnăraș, mulți îl considerau un "idealist excepțional de amiabil", un "copil favorit al comuniștilor din clandestinitate". Cu toată influența și simpatia de care se bucura, Costea știa ce soartă îl așteaptă. Prin urmare, el a decis, cu sânge rece, să se sinucidă înainte de a fi arestat.

Relatarea de mai sus poate fi citită și ca dramoleta unui personaj subjugat de forța de seducție a Infernului. Costea a fost unul din nenumărații "demoni meschini" născuți din somnul rațiunii, incapabil să aducă la același numitor "adevărul subiectiv" (convingerile proprii) și "adevărul obiectiv" (ideologia partidului). În realitate, cazul Costea arată că de adânc pătrunsesse morbul fanatismului și ce forță destructivă exista în ideologia comunistă. N-a fost suficient că Mirel Costea s-a sinucis. El a lăsat și două scrisori, una către adjunctul său, alta adresată propriilor fiice. Nu poți, citindu-le, să-ți reprimi un sentiment de spaimă și dezgust în fața celui care scrie, chiar înainte de a-și trage un glonț în cap, aceste cuvinte năucitoare: "Un comunist trebuie să aibă încredere în partid și trebuie să fie cel mai fericit om din lume când simte că și partidul are încredere în el. Am fost fericit, m-am bucurat de încrederea Partidului, și spun că am meritat-o, n-am înșelat Partidul. Din 1939 n-am trăit altă viață decât pentru Partid. Când mi s-a părut odată că soția mea se teme că activitatea mea poate duce la arestarea mea, am vorbit cu ea frumos și i-am arătat ce e Partidul. A început și ea să activeze cu trup și suflet. Până la 23 August 1944 n-am făcut un copil, tot cu gândul la Partid, să nu am greutăți în muncă". Iar "mărturisirea" sa, mărturisirea unui demon, se încheie astfel: "Ultimul meu gând către tov. Stalin, către CC al PMR, către tov. Gheorghiu-Dej."

Cartea lui Vladimir Tismăneanu este mai mult decât un manual despre ororile comunismului: ea este un tratat despre felul în care Răul intră, străbate și domină lumea, nu prin diavoli supranaturali, ci prin diavoli în carne și oase.

O DUBLĂ EXPERIENȚĂ A MEMORIEI SMARANDA VULTUR

Nu putem (încă?) citi cărțile despre comunism fără să le raportăm la propria memorie și chiar la propria experiență de viață a perioadei cu pricina, atât cât am avut parte, fiecare dintre noi, de ea. Poate că nici nu putem să le scriem altfel. Cartea reputatului politolog Vladimir Tismăneanu*, specialist competent și hiperinformant în problemele stalinismului (pentru studierea căruia a dat cărți fundamentale) și comunismului ca doctrină și regim politic (despre care a scris constant și convingător) pare marcată și ea de această dublă experiență a memoriei, care e, pe de o parte, plonjare în propriul trecut, amintire, pe de altă parte, aplicare la prezent, întrebare a acestuia.

Recenta carte a lui Vladimir Tismăneanu beneficiază cel puțin într-o parte consistentă a ei, cea pusă sub titlul *Agonii*, de pe urma unei astfel de duble ancorări a discursului, utilizând cele două registre în așa fel încât textul e deopotrivă expresiv și cu mare impact analitic. Suportul testimonial introduce amănuntul plin de culoare, profilul uman al unor personaje pe ale căror nume am trece poate ca peste o simplă listă, dacă n-ar fi fost unele din anturajul imediat al autorului, din vremea primei sale tinereți și ar lipsi excelența sa capacitate de evocare a atmosferei unui timp și loc. Contrapunctul biografic și adesea autobiografic scoate din incremenire stereotipile, iar analiza are de profitat nu doar sub aspectul veridicității faptelor evocate, ci și a capacității autorului de a fixa distanța de la care privește lucrurile și amploarea contextelor pe care le ia în vizor.

O probă de foc nu e doar textul privitor la *Părinți și copii: despre predestinare, asumare și libertate*, ci și cel despre filmul lui Andrei Ujică, *Nicolae Ceaușescu. O autobiografie*. Pe acesta l-am vizionat abia în mai 2011, în prezența studenților noștri de la Litere și a unor reputați istorici, antropologi și jurnaliști străini și români, reuniți la colocviul despre *Utilizările memoriei în spațiul public* de la Universitatea de Vest, după ce stărnise deja destule controverse, ivite tocmai din contrastul între ce își amintesc oamenii cu precădere despre acele vremuri și ce ne propun ca mărturie a lor imaginile prin care Ceaușescu însuși și-ar fi dorit immortalizată existența. În linii mari, am remarcat că unii văd acest film ca pe un document autentic și îl judecă în consecință, alții văd în el o producție făcută din imagini menite să construiască un mit cu care se familiarizaseră deja și pe care azi sunt mai puțin dispuși să îl accepte ca atare. Puțini sunt cei care mai pot să se iluzioneze și pentru aceștia, dar și pentru cei deja dezvrăjiți – cei mai mulți, bănuiesc - lectura capitolului *Un mistic al revoluției comuniste: Nicolae Ceaușescu între internaționalism și șovinism* din cartea comentată aici este un excelent îndreptar despre felul în care se deconstruiește un mit, dar se și întreprinde un studiu de caz. Un studiu asupra sistemului comunist românesc așa cum l-a ilustrat Ceaușescu, dar și un studiu asupra *sacralizării partidului și a cultului liderului* ca trăsături specifice ale unui joc în care aspectele doctrinare și ideologice sunt aplicate și în același timp pervertite, conform unei logici care proclamă, din capul locului, confuzia dintre adevăr și minciună. Astfel, în timp ce în realitate și în contrast cu impresia pe care o poate lăsa filmul lui Ujică, *unitatea de monolit a partidului* - subliniază Tismăneanu - *însemna supuneră necondiționată față de deciziile liderului suprem, proclamat fiind providențială*. Nu

trebuie ignorat faptul că un *întreg aparat propagandistic a funcționat vreme de decenii pentru a plăsmui și a consolida pseudocharisma lui Ceaușescu*, lucru care avertizează asupra lecturii pe care ar trebui să o facem imaginilor difuzate de acest aparat, imagini care stau la baza filmului. De aceea am putea spune că el testează tocmai limitele dintre fals și minciună, limite pe care nu avem cum să le stabilim cu exactitate în absența cunoașterii contextului în care au fost produse și a intențiilor ce guvernau difuzarea lor, dar și a circumstanțelor istorice pe care ele le evocă.

În comentariul său la film, Tismăneanu analizează tocmai aceste circumstanțe, cu traseele lor sinuoase, cu liberalizări timide și ezitante, urmate de reveniri și mai dure la constrângeri și reprimări, cu eliminările succesive la nivelul liderilor incozomi sau prea compromișatori, cu convențele celor care participă la «fabricarea» dictatorului, fie că aparțin vechii echipe a lui Dej, fie că sunt noii adulatori de ocazie, care intră în joc și nu îl mai pot părăsi, din servilism sau lașitate. Cu toții, crede Tismăneanu, au contribuit ca regimul să capete un aer funest și cultul conducătorului să prospere.

Spre deosebire de ce se spune în genere despre emanciparea lui Ceaușescu față de sovietici și desprinderea lui de principiile lui Dej, Vladimir Tismăneanu crede că în România în care Ceaușescu devenea treptat liderul suprem nu doar al partidului, ci și al statului, *de-satelizarea, atâta câtă a fost, s-a făcut printr-o continuă re-stalinizare*, absolutismul ideologic de tip stalinist și obsesiile cominterniste au coexistat, fără a părea să fie deranjate de asta, cu cele etnocentriste și xenofobe. Acest paradox al comunismului românesc făcea ca dușmanii să se multiplifice și să se afle risipiți în tabere principial adverse, Ceaușescu sprijinit de soția sa și de aparatul represiv al Securității, fiind neobosiți în a-i identifica și elimina. Iată cum e caracterizată la un moment dat de autor, lumea generată de acest sistem: *un furnicar al supravegherii, îndoctrinării și condiționării represive. Toți vegheau la "puritatea doctrinară" și luptau împotriva oricărei unde de independență*. Evocarea celor care participau pe diferite nivele ale puterii și ale aparatului birocratic și de partid (numele nu sunt niciodată evitate, puterea nu e abstractă, ci încarnată în figuri ce alcătuiesc tablouri individuale și de grup, uneori sinistre sau grotesci) la alcătuirea acestei lumi, sporește pregnanța imaginilor ce immortalizează memorabil situații, personaje, ticuri sau obsesii verbale, gestică umilă, servilă sau grandilocventă, retorica fixistă a ideologiei. Un limbaj ce se poate mima cu ușurință, poate prolifera prin imitare și deveni, pe măsură ce se goleşte de conținut, propria lui caricatură, fantoșa unei lumi paradoxale: una ce reunește puterea glorificatoare cu derizoriul.

Privirea autorului care investighează aceste lumi și le explică mecanismele e preocupată de continuitățile dintre lumea totalitară și cea în care trăim. Scrie despre subiecte litigioase, care animă spiritele și stărnesc controverse, cum ar fi funeraliile lui Adrian Păunescu. Astfel de evenimente, la care aș adăuga, de pildă, premiarea cu Nobel a Hertei Müller și prezența ei în țară după această recunoaștere au funcționat în timpul din urmă, precum se știe, ca adevărate evenimente revelatoare, arătând cum stăm cu memoria comunismului și cu asumarea responsabilităților față de

trecutul recent, dar mai ales, cu reflexele induse de practicile comuniste; între ele, cele mai dramatice fiind cele legate de efectele asupra minților a fantasmelor inoculate de ideologie. Vladimir Tismăneanu denunță suita de mistificări care l-au transformat pe « tobișarul Epocii de Aur », cum îl numește el, în « mare poet național », ignorând nu doar o serie de evenimente din biografia nu tocmai onorabilă a poetului, ci și evoluția lui pe scena politică după 1989. Astfel de intervenții nu pot fi făcute la rece, verbul e polemic, dar bine temperat de argumente și de analiza lucidă. Cel care scrie astfel de lucruri se poate aștepta în România de azi la respingeri și atacuri brutale, mai ales sub centură, și Tismăneanu le-a încasat cu diuimul, aș zice cu un anume cavalierism păgubos, dar prezența analistului în astfel de situații, oricât de deranjantă ar fi pentru cei care se simt indirect sau prin proiecții de tot felul, vizați, e necesară și utilă pe termen lung. Avem nevoie de astfel de analize care se mișcă pe terenul reprezentărilor și mentalităților colective, la fel cum avem nevoie de distanțare și luciditate, de oameni care să spună răspicat ce gândesc, cu riscul de a fi contestați (mai niciodată pentru motivul real al iritărilor pe care le provoacă).

Parte cea mai consistentă sub aspectul teoriei politice și al evaluărilor care merg la rădăcinile doctrinei comuniste este cea consacrată în primele 140 de pagini ale cărții stalinismului, perioadei când se inventează și se impune ca model și principiu suprem al puterii, teroarea, când se operează distrugerea «omului interior» (e citat aici Aleksander Wat). Ca de obicei la Vladimir Tismăneanu, analiza se desfășoară prin apelul la o perspectivă comparată a sistemelor totalitare, dar și a situațiilor interne specifice lumilor comuniste. Tendința e de a sublinia ceea ce caracterizează în mod esențial sistemul, ceea ce îl definește și îl fixează în limite inexorabile, ce a dus la prăbușirea lui în 1989. Analiza comunismului ca *religie politică* este ocazia de a vorbi și de ceea ce a supraviețuit din el după 1989 la nivelul practicilor și normelor de conviețuire socială, de exercitare a puterii (am menționa propunerile de a opera distincțiile necesare între stat și ideologie, criza acesteia din urmă, prezența surrogatelor ideologice). Avem aici un compendiu dens, cu o deschidere spre

o bibliografie de bază și de foarte bună calitate, utilizabil ca atare ca o introducere necesară la orice studiu despre comunism sau despre memoria lui. Ar merita un comentariu aparte, într-o revistă de specialitate, pentru reflecția stimulatorie, pe alocuri provocatoare și neconformistă, pentru subtilitățile de ordin analitic și diversitatea unghiurilor de abordare.

Nu mai puțin pertinente și informativ sunt paginile dedicate evoluției naționalismelor în Europa estică (în curând va fi cazul să le analizăm, se pare, și în cea vestică, până mai ieri considerată a fi în afara discuției sub acest aspect) după 1989, rolului jucat de referința la identitatea națională în post comunism. Mi se pare interesantă avansarea ideii că într-o perioadă de derută și schimbare rapidă, așa cum a fost percepută de populația țărilor foste comuniste perioada numită îndeobște «de tranziție», e de înțeles nevoia de raportare, oarecum compensatorie, la valorile pe care națiunea le cultiva, sub rezerva de a rămâne deschis și acceptant față de dreptul celorlalți de a proceda la fel. Ar fi vorba așadar de un naționalism *soft* care refuză orice formă de exclusivism, de fanatism și autarhism, disponibil pentru comunicare și dialog în limitele democrației. E poate o viziune prea optimistă? Înclin să cred, având în vedere efectele devastatoare ale etnocentrismelor care au servit drept ingredient principal diferitelor forme de totalitarism (evident cazul combinației de tip ceaușist e pe larg abordat și «situat» prin raportare la alte forme de comunism naționalist) că Vladimir Tismăneanu plasează chestiunea în cadrul cel mai potrivit atunci când propune deplasarea atenției dinspre mitul naționalist, spre *felul în care națiunea este instituționalizată ca formă culturală și politică*. Preferința sa e orientată deschis spre varianta de tip liberal, care favorizează *legăturile civice, dialogul, toleranța și incluziunea* respingând *asimilarea forțată, segregarea sau excluderea celor cu origini și/sau credințe religioase diferite*. Competiția dintre aceste două paradigme i se pare autorului a fi cheia pentru a analiza *valorile dominante, raporturile cu tradiția, dezvoltarea instituțiilor și mentalităților* în Europa Centrală și în Balcani.

*Vladimir Tismăneanu, *Despre comunism. Destinul unei religii politice*, București, Humanitas, 2011.

LA BRAT CU TRANZIȚIA

VASILE DOCEA

BUN PENTRU ISTORICI, RAU PENTRU POLITOLOGI

Sunt destul de rezervat atunci când citesc sau aud cuvântul "tranziție". Eram astfel și pe la începutul anilor '90, când unii politologi l-au ales – cred că nu prea inspirat – pentru a denumi complexul de fenomene și procese prin care treceau societățile postcomuniste. În acel moment exista deja o direcție de studii în interiorul politologiei, numită "tranzițologie", care de aproape două decenii se ocupa cu analiza trecerii de la regimuri autoritare la democrație (precum cazurile Portugaliei, Spaniei, Greciei sau ale unor țări din America Latină). În ce mă privește, sunt rezervat nu față de cuvântul ca atare, ci față de utilizarea lui în contexte neprevăzute.

Conceptul fusese folosit anterior de istorici, mai ales în construcția unor sintagme precum "perioadă de tranziție" sau "epocă de tranziție", pentru a denumi un interval de timp în care se produc modificări profunde. O perioadă mai lungă sau mai scurtă, care face trecerea de la anumite structuri politice, sociale, economice și/sau mentale dominante la alte structuri noi este denumită de istorici perioadă de tranziție. Pe parcursul ei, vechiul și noul se amestecă, fostele structuri dominante încă nu dispar, iar cele noi încă nu au suficientă vigoare pentru a deveni dominate. E vorba, prin urmare, de o transformare, de o trecere de la o stare veche, să-i spunem A, la o stare nouă, pe care o putem denumi B. Istoricii, prin privirea lor fatalmente retrospectivă asupra lucrurilor, au avantajul de a ști – sau de a pretinde că știu – din ce punct a pornit schimbarea și la ce a condus ea. Ei vorbesc de lucruri terminate. Știu cum arată A, știu și de asemenea cum arată B, iar distanța dintre A și B o numesc, în mod legitim, tranziție.

Altfel stau lucrurile cu politologii. Prin însăși natura profesiei, obiectul lor de studiu este mai degrabă prezentul. Pentru politolog, atunci când nu se ocupă el însuși de fapte, fenomene sau procese încheiate, plasate integral în trecut, A este situat în prezent, iar B în viitor. Altfel spus, B nici nu există în realitate. Iar dacă B nu există, atunci nu există nici tranziția, care nu poate fi decât una de la A la B. În cazul analizei transformărilor din fostele țări comuniste, analiștii care se ocupau de aceste procese în chiar momentul desfășurării lor cunoșteau punctul de pornire (sistemele politice totalitare comuniste), observau că se produc schimbări, însă nu cunoșteau deznodământul, punctul final al proceselor. Puteau presupune încotro se îndreaptă lucrurile, puteau formula modele teoretice, puteau constata că există proiecte de reformă ce păreau să conducă spre un anumit deznodământ, însă toate acestea nu îl făceau pe B să fie mai puțin absent decât era.

Îmi dau seama că, de multe ori, politologii utilizează cuvântul "tranziție" ca pe o convenție, deși sunt convinși că puteau fi găsiți alți termeni. De exemplu "schimbare"

sau "transformare", care sunt centrate pe ceea ce se schimbă, pe A, și nu presupun cunoașterea lui B, adică a unui rezultat al schimbării. Impasul conceptual atunci când folosim termenul "tranziție" vine tocmai din faptul că, oricât l-am interpreta, acesta își conservă înțelesul ... tranzitiv. El presupune existența unui punct final, al unui B. Orice am face, atâta vreme cât B încă nu există în realitate, iar noi, ca politologi, ne încapătănăm să folosim termenul "tranziție", trecem din domeniul științei în cel al misticii escatologice sau, în cel mai bun caz, în cel al propagandei. Nu-i nimic rău în a fi propagandistul democrației, așa cum sunt majoritatea celor care aplică acest concept schimbărilor post-totalitare petrecute în Europa de Est, dar nu trebuie să confundăm propaganda cu analiza politologică. De aici și rezervele mele. Căci, uneori, ceea ce le este permis istoricilor, nu le este recomandat politologilor.

CÂT DE LUNGĂ POATE FI TRANZIȚIA?

Ceea ce legitimează, totuși, tranzițologia, este perspectiva comparativă. Cunoaștem cazuri de transformări de sistem încheiate – am dat mai sus câteva exemple – și putem să comparăm cu acestea fenomenele care se desfășoară acolo unde transformarea e în curs. Printre fostele țări comuniste, sunt câteva în care, în linii mari, transformarea de sistem, tranziția de la totalitarism spre democrație s-a încheiat: Cehia, Polonia, Ungaria etc. Pare util, astfel, să comparăm ce s-a petrecut acolo cu ceea ce încă se petrece în România, unde deznodământul "tranziției" întârzie să se arate.

Aceasta este metoda folosită de Vladimir Tismăneanu și Mircea Mihăieș în volumul publicat recent (2011) la Editura Curtea Veche, intitulat *O tranziție mai lungă decât veacul. România după Ceaușescu*. Cei doi autori dialoghează, pe parcursul celor peste 700 de pagini, despre ce s-a petrecut în România, în special între anii 1989-2010. "Tranziția" apare frecvent în textul volumului, deși termenul e folosit mai degrabă în sens generic. Titlul însuși conține o ironie: o tranziție mai lungă decât veacul e o tranziție exasperant de îndelungată, una care pare să nu se mai termine. Ea a depășit limitele secolului XX, a trecut în cel următor și încă nu s-a încheiat. Ceea ce ar trebui să fie o situație de excepție, un scurt transfer dinspre un regim dictatorial îndelungat spre democrație, tinde să se permanentizeze.

Rolurile celor doi autori sunt diferite, chiar dacă, uneori, și le transferă unul altuia. Mircea Mihăieș e cel care tematizează, care surprinde fenomenele și stările de lucruri cu ochiul atent și format al celui care, de două decenii, comentează și analizează în presă viața politică românească și nu numai aceasta. Le selectează pe cele sensibile, observă disfuncțiile, pune degetul pe rană. Vladimir Tismăneanu, politolog prin excelență, disecă temele propuse spre discuție, le plasează pe un fundal istoric larg,

cu referiri frecvente la perioada anterioară, cea comunistă, și le contextualizează. Aproape că nu găsești temă de discuție în care unul sau altul dintre aspectele abordate să nu fie comparate cu fapte similare petrecute în celelalte țări din fostul bloc sovietic.

Volumul strânge laolaltă mai multe texte publicate anterior, dar și unele inedite. Înainte de toate, cărțile de convorbiri ale celor doi autori, publicate consecvent, cu frecvența ciclurilor electorale: *Balul mascat* (1996), *Încet, spre Europa* (2000), *Schelete în dulap* (2004) și *Cortina de ceață* (2008). Ele constituie tot atâtea capitole ale volumului de față. Li se adaugă încă un capitol, al cincilea, ce cuprinde o nouă rundă de convorbiri, din vara anului 2010. Este un volum-bilanț, care dă seama de un proiect articulat, început cu cincisprezece ani în urmă și urmărit consecvent în tot acest interval. Așa cum puține alte proiecte au făcut-o.

Începutul proiectului a fost o întâmplare. Meteorologică! Spre sfârșitul anului 1995, Mircea Mihăieș urma să-și încheie o călătorie în Statele Unite. Ultima vizită programată era la Washington, la Vladimir Tismăneanu. S-a întâmplat, însă, să ningă atât de mult și de neobișnuit, încât zăpada a blocat totul, inclusiv aeroporturile. Iată-l, așadar, pe Mircea Mihăieș captiv meteorologic la Washington, acasă la Vladimir Tismăneanu! Din această captivitate s-a născut primul capitol al acestui volum, publicat încă în 1996.

CE CONȚINE TRANZIȚIA?

Cartea lui Vladimir Tismăneanu și Mircea Mihăieș nu este deloc una optimistă. Ea s-ar fi putut numi și *De ce nu a avut loc o tranziție autentică în România?* Dialogurile din 1995-1996, în ciuda diagnosticului necruțător – în România dictatura nu a dispărut – lasă încă loc unei speranțe. Care dispăre și ea, treptat, în dialogurile ulterioare.

Ne aflăm în fața uneia dintre cele mai lucide și oneste analize ale postcomunismului românesc, o analiză care nu ezită să spună lucrurilor pe nume. Revoluția din decembrie 1989 nu a provocat nici o schimbare radicală a regimului politic, nici a sistemului economic. În politică, în ciuda apariției unei puzderii de noi formațiuni politice, a supraviețuit monopolul unui singur partid, numit la început Frontul Salvării Naționale, apoi Partidul Democrației Sociale din România. Și care era, prin liderul său Ion Iliescu, prin personal, prin metode, moștenitorul direct al partidului unic din perioada comunistă.

În economie, în prima jumătate de deceniu post-totalitar, nu se produc reforme, controlul etatist se menține. Aici, România se desparte net de acele țări foste comuniste, care au înțeles să aplice în economie așa-numita terapie de șoc (numită și "planul Balcerowicz") și unde, ca urmare, tranziția s-a petrecut mult mai repede. Dimpotrivă, în România nu doar că nu s-a aplicat acest plan de reformă economică, ci nu s-a aplicat nici unul. Strategia decidenților politici și

economici, așa cum reiese ea din analiza acțiunilor lor, a fost tergiversarea. Împiedicarea cu orice preț a reformelor, iar atunci când acest lucru nu mai era posibil, întârzierea lor. În dialogul din 2010, autorii constată că aceasta este principala cauză pentru care criza economică se simte astăzi incomparabil mai dureros în România decât, de exemplu, în Polonia sau Cehia. Lecțiile nefăcute se răzbună.

Dacă la toate acestea adăugăm controlul presei de către puterea politică în prima jumătate a anilor 90, reprimarea mișcărilor opoziționiste cu ajutorul unor detașamente paramilitare (mineriadele), gândirea de tip corporatist a grupului din jurul lui Ion Iliescu, miza pusă de același pe discursul populist, atunci nu putem să nu le dăm dreptate autorilor, care consideră că regimul politic din România între 1989 și 1996 a fost unul autoritar, foarte apropiat de cel fascist. Singurul argument care îi face pe autori să ezite în a caracteriza de-a dreptul ca fascist regimul politic din acea perioadă este absența ideologiei.

VA CONTINUA?

Politologia este știința cu cea mai mare toleranță la erori. Prin forța lucrurilor, analizând fenomene și procese în derulare, poți greși. Realitatea, imprevizibilă, îți poate răsturna oricând teoria. Ceea ce ieri părea corect, astăzi se poate dovedi fals sau, în cel mai bun caz, depășit. Cazurile ferice de confirmare nu sunt foarte frecvente. Câți politologi, bunăoară, adânciți în analiza conflictului dintre cele două tabere în vremea războiului rece, i-au putut prevedea sfârșitul? Din acest punct de vedere, volumul lui Vladimir Tismăneanu și Mircea Mihăieș este un caz fericit.

La capătul lecturii, observi că analizele întreprinse de cei doi își păstrează actualitatea. Observațiile lor din 1995-1996 au rămas valabile în 2000, diagnosticul pus în 2000 a fost confirmat în 2004 și așa mai departe. Nimic, astăzi, nu le contrazice analizele. Cartea lor, scrisă oarecum "cu sufletul la gură", însoțește tranziția României de la început și până astăzi. Tranziția nu a luat sfârșit. Sper că nici interesul celor doi autori de a o diseca nu se încheie aici.